

ŠIAURĖS IR RYTŲ DIMENSIJOS EUROPOS SAJUNGOS IR LIETUVOS POLITIKOJE

Sima Rakutienė

Vytauto Didžiojo universitetas, Politikos mokslų ir diplomatijos institutas

Ivadas

XXI amžiaus pradžioje demokratizacija jau yra tam tikrą pagreitį įgavęs procesas. Tai rodo ne tik Europos Sąjungos plėtra, bet ir demokratizacinių vertybių skverbimasis į NVS politinę erdvę ir pirmiausia į Rytų Europos regioną. Tačiau šie procesai kelia ir problematinių aspektų bei intensyvią politinės įtakos kovą. Šiame straipsnyje *Rytų Europos* sąvoka apima Rytų dimensijos objektą (Baltarusiją, Ukrainą, Moldovą, Pietų Kaukazo šalis). Rusija neįtraukiama, nes ji griežtai atsisakė dalyvauti Rytų dimensijos projektuose iš esmės dėl to, jog save laiko kur kas svarbesne už visas šias šalis kartu sudėjus. Dėl to Rytų Europa greičiau suvokiama identiteto, o ne geografinė prasme. Tradiciškai *ES Kaimynystės politiką* sudaro jos santykiai su rytiniais ir pietiniais kaimynais, tačiau šis straipsnis, kuriame analizuojamos Šiaurės ir Rytų dimensijos, apima *ES Kaimynystės projektus* su šiauriniais ir rytiniais kaimynais. Rytų dimensija, kaip ir Šiaurės, yra labai svarbios politinės iniciatyvos, kurios sulaukia vis didesnio mokslininkų susidomėjimo. Skandinavijos mokslininkai (Kivikari, Browing, Joenniemi ir kt.) dažniausiai rašo apie Šiaurės dimensijos įgyvendinimą, perspektyvas, problematiką. Lietuvoje šias dimensijas plačiau nagrinėjo bene tik Gražina Miniotaitė, jas gretindama su Lietuvos politine tapatybe. Tačiau abiejų dimensijų analize, jų įtaka regionų / regionalizmo kūrimui ir santykiu su postmodernizmu praktiškai dar niekas nebuvo susidomėjęs. Mokslinė idėja analizuoti šių dimensijų iniciatyvas gimė ne tik dėl mokslinės analizės spragų šioje srityje, bet ir dėl Rytų dimensijos aktualizavimo Lietuvos užsienio politikoje nuo 2004 m.

Objektas – Šiaurės ir Rytų dimensijos.

Straipsnio **tikslas** – įvertinti Šiaurės ir Rytų dimensijų reikšmę Europos Sąjungos ir Lietuvos politikai.

Uždaviniai:

1. Ištirti ir gretinti Šiaurės ir Rytų dimensijų santykį su postmodernistinėmis saugumo studijomis.
2. Įvertinti abiejų dimensijų perspektyvas regionų ir regionalizmo kūrimo procesuose.
3. Analizuoti Šiaurės ir Rytų dimensijas Europos Sąjungos politikoje ir sprendimuose.
4. Nustatyti abiejų dimensijų naudą Lietuvos užsienio politikos plėtrai.

Tyrimo metodai: plačiausiai vartojamas lyginamasis, analitinis metodai, taip pat taikoma diskurso, teorinės medžiagos, dokumentų analizės, ypač nagrinėjant Lietuvos ir Europos Sąjungos teisinius dokumentus ir darbotvarkes, metodai.

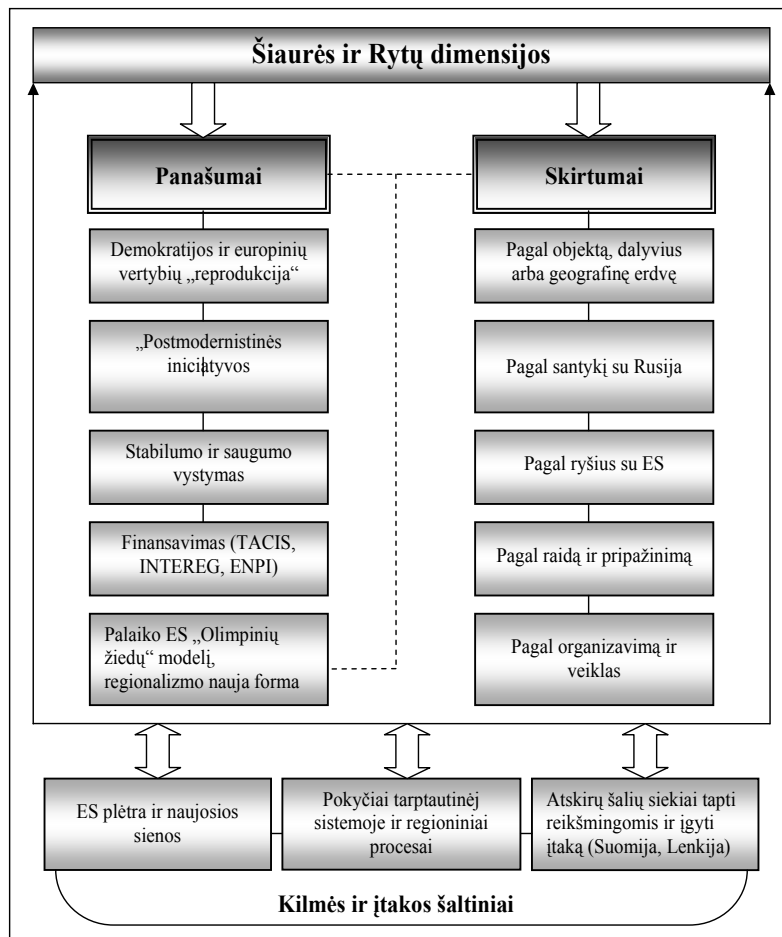
Tyrimo rezultatai. Šio straipsnio tikslas įgyvendintas, remiantis tarptautinės ir nacionalinės politikos analize, kuri parodė, jog Šiaurės ir Rytų dimensijos suvokiamos ir vertinamos per tikslų ir interesų, naudos prizmę. Oficialiuoju aspektu tiek Šiaurės, tiek Rytų dimensijos yra „Europos normatyvinės galios“ plėtros priemonės, nes jų tikslai, plačiai argumentuoti politinėje retorikoje, yra tiesiogiai orientuoti į europinių vertybių „reprodukciją“ rytiniuose ES kaimynuose. Dėl to daugelis tikėjo, ypač jų iniciatoriai – suomiai ir lenkai, jog abi dimensijos darys nemažą įtaką Europos Sąjungos politikai ir sprendimams. Tačiau ES institucijos ir jos narės dimensijose pirmiausia ieškojo pragmatinės naudos ir vertino jų reikšmę tarptautinių santykių, ypač ryšių su Rusija, kontekste. Dėl šių priežasčių Šiaurės dimensija tapo ES darbotvarkės dalimi, o Rytų dimensija oficialiuose ES dokumentuose net nebuvo paminėta. Nepaisant to, Lietuvos oficialiuose dokumentuose Rytų dimensija tapatinama su *ES Kaimynystės politika* ir daugeliu atvejų tai nėra klaidinga. Šiaurės ir Rytų dimensijos daro nemažą poveikį Lietuvos politikoje. ŠDI prisidėjo „jungiant žalią šviesoforo šviesą“ Lietuvos narystei ES ir NATO. Rytų dimensija yra svarbiausias Lietuvos objektas, siekiant šiandieninių užsienio politikos tikslų.

ES kaimynystės dimensijos – postmodernistinės iniciatyvos

Oficialus pavadinimas „Europos Kaimynystės politika“ pasirodė kur kas vėliau negu reali ES politika, skirta šios organizacijos santykiams su kaimynais plėtoti. Viena iš tokių politikų vadinama *Šiaurės dimensijos iniciatyva* (ŠDI), kuriai atsirasti įtakos turėjo tuometinės naujos politinės aplinkybės: tai Suomijos narystė Europos Sąjungoje (1995) ir jos pasekmė – nauja siena tarp ES ir Rusijos (kitus kilmės įtakos faktorius žiūrėkite 1 pav.). Būtent šį aplinkybę ir privertė ES nares susimąstyti dėl Šiaurės dimensijos naudingumo Europos Sąjungai ir galiausiai ją patvirtinti. Tradicine prasme, siena yra labai svarbi

nacionalinio saugumo dalis, nes jos funkcija – apsaugoti šalį nuo karinės grėsmės. Pasienio teritorijos dažnai būna stipriai militarizuotos, kad bet kuriuo atveju reaguotų į potencialų priešą (Kolosso, 2006, p. 13). Tradicinė sienos saugumo

garantija apima ir labai stiprią ekonominių ir kitų srautų kontrolę (Kolosso, 2006). Postmodernizmo studijose „sienos“ samprata įgauna kitą prasmę. Jų požiūriu, sieną reikia „de-saugumizuoti“, nes tai teikia kur kas didesnę naudą.

1 pav. Šiaurės ir Rytų dimensijų lyginamoji analizė

Tai susiję ir su postmodernistine saugumo koncepcija, apimančia „minkštąsias“/ transnacionalines grėsmes, kaip antai: tarptautinį terorizmą, nusikalstamumą, aplinkosaugą, nelegalią migraciją ir kt. V. Kolosso (2006) akcentuoja, jog sienos „atvėrimas“ ir aktyvus bendradarbiavimas ekonomikos bei transnacionalinių grėsmių prevencijos srityse teikia kur kas daugiau naudos ar netgi skatina pasienio teritorijų ekonominį pakilimą. Šis mokslininkas tokį bendradarbiavimą pasienio savivaldos lygiu apibūdina kaip regioninę dimensiją. Šiaurės ir Rytų dimensijos, būtent, ir yra regioninės, o jų koncepcijos (bent jau oficialiuoju aspektu) akivaizdžiai atitinka postmodernistinio saugumo sampratą. VU filosofas A. Jokubaitis (2002, p. 3) teigia: „Postmodernizmas neveikia kaip kokia nors objektyvi nuo mūsų supratimo

nepriklausanti istorinė jėga. Postmodernizmo mes turime tik tiek, kiek sugebame šiai sąvokai suteikti kokį nors aiškiau apibrėžtą turinį“. Šiaurės bei Rytų dimensijos yra akivaizdūs postmodernistiniai turiniai, kuriuos aiškiausiai parodo iniciatorių politinis diskursas.

Šiaurės dimensiją 1997 m. pasiūlė Suomijos ministras pirminkas Paavo Lipponen. Jis akcentavo bendradarbiavimo poreikį Šiaurės ir Baltijos regionuose jų probleminiams klausimams spręsti. Tuo tarpu tuometinis Suomijos Prezidentas Martti Ahtisaari teigė, jog nauja siena tarp ES ir Rusijos yra svarbiausias iššūkis Europos saugumui (Ojanen, Herolf, Lindahl, 2000, p.138). Buvo akcentuojamos problemos, susijusios su aplinkos tarša, atominėmis grėsmėmis, narkotikų platinimu ir organizuotu nusikalstamumu, ir kad šios grėsmės plinta, būtent,

iš Rytų europiečių. Ir nors tai daugeliu atvejų buvo Suomijos nacionalinės problemos su Rusija, tačiau suomiau jas sugebėjo pakelti į europinį lygmenį. Akcentuodami naudą Europos Sąjungai, suomiau pabrėžė, jog tarpšieninis bendradarbiavimas tarp Baltijos regiono narių bus paremtas europinėmis vertybėmis, demokratija ir rinkos ekonomikos principais. Tai buvo reikšminga akseleruojant Baltijos šalių narystę ES, o taip pat stiprinant partnerystę su Rusija. Kitaip tariant, ŠDI buvo siekiama priskirti Europos normatyvinės galios įgyvendinimo instrumento vaidmuo. Suomų diplomatai ieškojo efektyviausių būdų, siekdami šios iniciatyvos pripažinimo Europoje. Tiek politikai, tiek mokslininkai teikė didelę reikšmę „sienos“ ir jos atvėrimo tarp ES ir Rusijos prasmei, kuri buvo suvokiama ne šiaip sau esanti „siena“, bet du vertybinius blokus skiriančioji linija. Šioje vietoje postmodernizmas atspindi siekį „atverti ir demilitarizuoti“ sienas, stipriai vystyti bendradarbiavimą.

Kitos europiečių tautos – lenkų – politinė retorika, siekianti Rytų dimensijos pripažinimo, buvo labai panaši. Aktyviausia lenkų politinė kampanija, propaguojant Rytų dimensiją, vyko 2003 m. artėjant 2004 metų ES plėtros etapui. Šiuo laikotarpiu ES buvo pateiktas nedokumento formos pasiūlymas, buvo surengtos konferencijos, kuriose didžiausią atgarsį sulaukė lenkų užsienio reikalų ministro Włodzimierz Cimoszewicz ir Prezidento Aleksandro Kwasniewski kalbos. Lenkų politikai, panašiai kaip ir suomiau, didelę reikšmę teikė „sienos“ tarp ES ir jos rytinių kaimynų prasmei ir akcentavo bendradarbiavimo problematinėse srityse galimybes. Lenkų užsienio reikalų ministras konstatavo, jog Europos Sąjungai ir transatlantinei bendruomenei reikia sąjungininkų Rytų Europoje dėl to, kad jie padėtų kovoti su bendromis grėsmėmis, tokiomis kaip: terorizmas, masinio naikinimo ginklų platinimas ir organizuotas nusikalstamumas, pinigų plovimas, nelegali migracija, korupcija. Pabrėžta, jog ES turėtų teikti didesnę asistavimo pagalbą Rytų kaimynams šiose srityse (Cimoszewicz, 2003 02 20).

Taigi, politiniuose debatuose naujai besiformuojančios sienos tarp ES ir Rytų europiečių bei iš to kylančios problemos (grėsmės, plintančios iš Rytų) tapo esminiu argumentu, siekiant abiejų dimensijų pripažinimo Europos Sąjungoje. Saugumo politika pasirodė esanti svarbi abiejų iniciatyvų sudedamoji dalis, tačiau ji bent jau oficialiame diskurse nebuvo suvokiama tradicine prasme. Buvo daug kalbama apie sienos „mažinimo“/atvėrimo reikšmę ir aktyvų bendradarbiavimą abipus sienos. Kitaip tariant, buvo išryškinti postmodernizmo politiniai bruožai. Galima teigti, jog Šiaurės ir Rytų

dimensijos, kaip politinės iniciatyvos ar projektai, oficialiai jau tapo praktiniais postmoderniosios teorinės minties įgyvendinimo instrumentais.

Šiaurės ir Rytų dimensijos – regionų / regionalizmo kūrėjos

Šiaurės ir Rytų dimensijos skirtos konkrečioms regionams vystyti, regioninių veiklų plėtotei ir bendradarbiavimui organizuoti. Dimensijos ir „dimensionalizmas“ yra orientuoti į regionų ir regionalizmo plėtrą (Makarychev, 2004). Pastarųjų populiarumas tendencingai didėjo po Šaltojo karo, nes tarptautinė sistema tapo decentralizuota, o superjėgos pasitraukė iš regionų (Buzan, 1997). Liberalesnė tarptautinė aplinka atvėrė galimybes regioninėms narėms pačioms formuoti identitetą, kurti regionus ir vystyti regionalizmą. Remiantis L. Fawcett (2004, p. 433), regionalizmas yra politika, kai valstybės ir nevyriausybiniai veikėjai bendradarbiauja kurdami koordinuotą strategiją konkrečiam regionui. Lyginant regionalizmą su šio straipsnio objektu, pastebima, jog dimensijos sutampa su minėtu apibrėžimu ir ypač tai tinka kalbant apie Šiaurės dimensiją. Ji yra politika ar netgi organizacija, kurią vystant dalyvauja Vyriausybės ir nevyriausybinių organizacijų, esančių Baltijos regione, bei sprendžia bendras regiono problemas. Šiaurės dimensija yra ne tik bendra politinė strategija, bet ji yra tarsi skėtinė organizacija, turinti narius, sprendimų, veiklų nustatymo ir įgyvendinimo mechanizmą, planuojanti reguliarius veiksmus. Dėl šių priežasčių ji kuria regionalizmą Baltijos regione. Tuo tarpu Rytų dimensija šiuo aspektu yra dar gerokai atsilikusi nuo ŠDI išsivystymo lygio. Nors oficialiojo aspektu Rytų dimensija yra regioninė iniciatyva, tačiau kol kas dar nėra realios praktikos, orientuotos į regionalizmo kūrimą Rytų Europoje. Kita vertus, Rytų dimensija jau daro įtaką tam tikrų valstybių grupavimuisi šiame regione, kuris pasireiškė tarpvalstybinių organizacijų / institucijų kūrimu. Dėl šių procesų Rytų dimensija kur kas labiau siejama su regionalizacija negu su regionalizmu. Regionalizacija apima ne tik politiką ar projektą, bet ir procesą (Fawcett, 2004). Regionalizacija yra tam tikrų veiklų koncentracija regioniniu lygiu, kuri gali veikti regionų kūrimąsi ir tolesnį tam tikrų grupių ar organizacijų atsiradimą regione (Fawcett, 2004, p. 433). L. Fawcett (2004) akcentuoja, kad regionalizacija gali įvykti ir prieš, ir po regionalizmo. Šiaurės dimensijos kuriamas regionalizmas neįtakus naujoms organizacijoms ar naujoms grupėms atsirasti Baltijos regione. Ir netgi pats Šiaurės dimensijos įgyvendinimas vyko jau sukurtų tarptautinių organizacijų, esančių Baltijos regione, rėmuose. Baltijos jūros šalių taryba, Euro-

Arktinė taryba, Barenco arktinė taryba yra tos tarptautinės institucijos, kurias įtraukia Šiaurės dimensijos iniciatyva. Dėl to galima teigti, jog Baltijos regione regionalizacija įvyko prieš ŠDI kuriamą regionalizmą. Tuo tarpu Rytų dimensija atlieka kitokią vaidmenį Rytų Europos regione. Lenkija, Rytų dimensijos pagrindinis įgyvendintojas, siekia kurti tarptautines institucijas Rytų Europos erdvėje, kurios apimtų kuo daugiau regioninių narių. 2005 m. sukurta trišalė Parlamentinė Asamblėja tarp Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos, Gruzija irgi dažnai prisijungia prie šios organizacijos veiklų, orientuotų į demokratizacijos sklaidą Rytų Europoje. Tokiu būdu kuriasi keturių regioninių narių grupė Rytų Europoje. Kitas pavyzdys yra politinis projektas 3+3 (2004 m.), reiškiantis, jog trys Baltijos šalys ir trys Pietų Kaukazo šalys dirba kartu, siekdamos vystyti demokratizaciją Pietų Kaukazo šalyse, kurios kartu yra ir ES rytiniai kaimynai. Tokiu būdu Rytų dimensijos tam tikros veiklos tikslingai kuria naujas grupes regione. Šiuo metu akivaizdžiausią naują regioninę grupę Rytų Europoje sudaro Lenkija, Lietuva, Ukraina ir Gruzija.

Taigi, Šiaurės ir Rytų dimensijos yra regioninės iniciatyvos, ir nors viena iš jų labiau kuria regionalizmą, kita – regionalizaciją, tačiau abiejų veiklos skatina regionų kūrimo procesus, kuriuose dalyvauja ES ir ne ES valstybės.

Regioninės dimensijos ES politikoje

Teoriškai Šiaurės dimensijos įgyvendinimas siejamas su vienu iš Europos Sąjungos organizacinių modelių – „Olimpinių žiedų“ Europa. Šiame modelyje kiekvienas žiedas vaizduoja regionus ir juose vykstančias veiklas, akcentuojant pokytį iš Briuselio, kaip valdymo centro, į regionus, kuriuose (arčiau žmonių) ir vyksta sprendimų priėmimas. Pasak C. S. Browing (2001, p. 11), Šiaurės dimensija Europos Sąjungai siūlė ir veikė jos pertvarkymą iš hierarchiško centralizmo į naują postmodernų regioniškumą (*ang.* Regionality), kuriame ir ES, ir jos valdymas tampa lankstesni. Šiaurės regioniniai veikėjai, kurie yra vieni didžiausių euroskeptikų, būtent ir siekia stiprinti savo interesus ES, o Šiaurės dimensiją regi kaip priemonę šiems tikslams pasiekti. Vadinasi, Europos Sąjungos decentralizacija de facto tapo daugeliui svarbiu tikslu (Browning, 2001, p.11). Nepaisant to, Europos Sąjungos dokumentuose, susijusiuose su ŠDI, pirmiausia akcentuojamas europinių vertybių „eksportas“ abipus pasienio ir kartu ES vaidmens išskėlimas regione (Kivikari, 2002, p. 26). Sami Miosio (2003) taip pat akcentuoja, kad Europos Komisija siekia kontroliuoti naujas iniciatyvas ir užkirsti kelią naujų erdvių ir regionalizmo gimimui, ypač jei tai

gali pakenkti ES vystymuisi į modernų valstybinio tipo aktorių, kurio raidos galutinio etapo ES kol kas dar nepasiekė. Galutiniame variante, remiantis C. S. Browing (2001), Europos Sąjunga sugebėjo pasukti Šiaurės dimensiją iš to, ką ES gali duoti Europos Šiaurei, į tai, ką Šiaurės dimensija gali duoti Europos Sąjungai. Nors suomių savo pateikta iniciatyva siekė sukurti atskirą ES politiką Šiaurei, tačiau *Veiksmų planas* (2000) pakeitė jos vaidmenį į Baltijos regione egzistuojančių programų koordinatore. 1999 m. vykusioje Užsienio reikalų ministrų konferencijoje dėl ŠDI (Helsinkis, 1999 11 11–12) įgyvendinimo buvo nuspręsta šią iniciatyvą realizuoti per regionines institucijas – Baltijos jūros šalių tarybą, Barenco Euro-Arktinę tarybą ir kt. Taip pat 1999 m. Cologne Europos Tarybos išvadose buvo teigiama, jog Šiaurės dimensija yra tinkamas pagrindas ES vaidmeniui didinti regione. Tačiau tai nebuvo vienintelė priežastis, dėl kurios ŠDI buvo naudinga Europai. Europos Komisija pažymėjo, jog ŠDI neturėtų būti suvokiama kaip nauja regioninė iniciatyva, bet apibūdinama kaip papildoma priemonė ar instrumentas egzistuojančios ES – Rusijos darbotvarkėms ir programoms (tokioms, kaip: Partnerystės ir Taikos susitarimas). Taigi, ŠDI buvo prijungta prie ES santykių su Rusija: prie 1997 m. Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimo ir 1999 m. prie Bendros strategijos su Rusija. Tai buvo didelis suomių pasiekimas, nes atsirado galimybė jiems tapti reikšmingais diplomatais, bendradarbiaujant ES ir Rusijai, tačiau, kita vertus, Šiaurės dimensija savaime netapo tokia reikšminga, jog darytų įtaką ES ir Rusijos strateginei partnerystei, greičiausiai yra atvirkščiai. Ir nors Šiaurės dimensija gana greitai tapo Europos Sąjungos darbotvarkės dalimi (Romsloe, 2005, p. 3), tačiau vėliau ji buvo taip integruota į ES programas, jog prarado savo profilį ir išskirtinumą (Arter, 2000, p. 694).

Rytų dimensija Europos Sąjungoje nėra tokia populiari kaip Šiaurės. Šios dimensijos santykis su Rusija yra kaip tik tai nulėmęs faktorius. Kartu su 2004 m. plėtra Europos kaimynystė tapo labiau komplikauta negu anksčiau. Naujosios ES kaimynės Rytuose yra gana nestabilios ir skurdžios (Paulauskas, 2005, p. 59), o artėjant 2004 m. plėtros etapui vyko aktyvios diskusijos dėl ES santykių su šiomis valstybėmis ateityje, nes kai kurios iš jų (Ukraina, Gruzija) siekia narystės ES. Tačiau Europos debatuose labai svarbi pasirodė Rusijos įtaka Rytų šalims, kuri buvo kur kas didesnė nei kažkada Vidurio Europos ir Baltijos valstybėms, o ES Rytų politikoje Rusija atlieka strateginį vaidmenį (Kasčiūnas, Motieka, Vaičiūnas, 2005, p. 14). Rytų Europa yra reikšmingas regionas, nes per ją eina pagrindiniai naftos tiekimo keliai iš

Rusijos į Vakarus, o pati Europos Sąjunga yra pagrindinė Rusijos naftos importuotoja. Natūralu, jog Rusijai yra gyvybiškai svarbu išlaikyti įtaką Rytų Europoje ir neutralizuoti visas Vakarų, Lenkijos ir kitų naujų ES narių politines iniciatyvas, orientuotas į Rytų Europos šalių laisvėjimą ir demokratizacijos plėtrą. Šioje vietoje iškyla akivaizdi lenkų originalios iniciatyvos – Rytų dimensijos ir Rusijos nacionalinių interesų priešprieša, kurioje ES dalyvauti atsisako. Taigi, siekdamas išvengti išpareigojimų dėl narystės Rytų Europai, Europos Sąjunga kaip alternatyvą sukūrė *ES Kaimynystės politiką*. Vertinant *Europos Kaimynystės politikos* ir Rytų dimensijos santykį būtina pažymėti, jog tai nėra tapati politinė iniciatyva. Visų pirma *ES Kaimynystės politika* yra kur kas platesnė, nes apima ES santykius ir su pietiniais kaimynais, o ne tik su rytiniais kaip Rytų dimensija. Tačiau reikšmingiausias skirtumas slypi požiūryje į Rytų Europos šalis. Lenkai akcentuoja, kad ES turėtų suteikti Rytų Europai narystės ES perspektyvas ir tai turėtų būti Rytų dimensijos pagrindinis tikslas (Lenkijos užsienio reikalų ministerija, 2003). Tuo tarpu *Europos Kaimynystės politikoje* yra suformuluotas abstraktus tikslas – kurti bendrą saugumo, stabilumo ir gerovės erdvę. Kita vertus, *ES Kaimynystės politika* rytiniams kaimynams apima daugelį idėjų ir tikslų, kurie pirmiausia pasigirdo iš lenkų politikų. Remiantis 2003 ir 2004 metų Europos Komisijos dokumentais, svarbiausias ES politikos kaimyninių šalių atžvilgiu tikslas – ekonominio bendradarbiavimo plėtojimas bei politinio stabilumo erdvės kūrimas. Tai yra tie patys politiniai tikslai, kurie buvo akcentuoti ir lenkų užsienio reikalų ministro kalboje 2003 m., siekiant Rytų dimensijos pripažinimo. A. Legucka (2007) taip pat teigia, jog kai kurios lenkų idėjos atsispindėjo oficialiuose ES dokumentuose tarp jų „Platesnės Europos“ projekte ir galiausiai *Europos Kaimynystės* strateginiame dokumente. Vis tik Rytų dimensija netapo Europos Sąjungos oficialia išorine politika, kokia yra Šiaurės dimensija, ir netgi nebuvo paminėta nė viename oficialiame *ES Kaimynystės dokumente*. Būtent Rusijos faktorius ir galėjo būti tai nulėmęs veiksnys. Kita vertus, Rytų dimensija Europai kelia pernelyg rimtą klausimą – kokia gi bus pati Europos Sąjunga ateityje, ar ji dar gali plėstis ir kokie bus jos santykiai su rytiniais kaimynais? Rytų dimensijos ir Lenkijos tikslai yra pernelyg ambicingi ir gali kelti geopolitinę kovą tarp Europos ir Rusijos, kuriai Europos Sąjunga dar nėra pasirošusi.

Taigi, nors Šiaurės ir Rytų dimensijos laikomos panašiomis iniciatyvomis, tačiau jos pasiekė labai skirtingą pripažinimo laipsnį Europoje ir

galiausiai tai lėmė jų nevienodą raidos lygmenį ir regionalizmo kūrimą. Šiaurės dimensijos veiksmų planai realiai kuria regioninį bendradarbiavimą, tuo tarpu Europos Sąjungos *Kaimynystės politikoje* rytiniams kaimynams veiksmų planai modeliuojami dvišaliu pagrindu, nekuriant regioninio bendradarbiavimo, kartu ir regionalizmo. Jeigu Šiaurės dimensija Europos Sąjungai padeda gerinti santykius su Rusija, tuo tarpu Rytų dimensija linkusi juos bloginti. Dėl visų šių priežasčių Rytų dimensija netapo oficialia ES politika. Kita vertus, netgi oficialiame kontekste Rytų dimensija dažnai laikoma *ES Kaimynystės politikos* Rytų kaimynams sinonimu, kaip nurodoma, pavyzdžiui, Lietuvos užsienio reikalų ministerijos internetiniame puslapyje (LR URM, 2007), nors tai kelia tam tikrą painiavą.

ES Kaimynystės dimensijos Lietuvos politikoje

Lietuvos prisijungimas prie abiejų dimensijų orientuotas į šalies užsienio politikos tikslų įgyvendinimą. Šiaurės dimensija Lietuvai buvo reikšminga dėl narystės ES ir NATO ir jau pasitarnavo Lietuvos kelyje į šias struktūras. Pasak G. Miniotaitės (2004, p. 89), Lietuva, kaip ir Lenkija, Estija bei Latvija, 1998 m. prisijungdama prie ŠDI tikėjosi, kad, dalyvaudama šioje iniciatyvoje, greičiau taps ES nare ir taip sustiprins savo saugumą. Šiandieną Lietuva, toliau plėtodama ŠDI veiklas, aktyviai dalyvauja Kaliningrado srities (kuri yra sudėtinė ŠDI dalis) problematinių klausimų sprendimo projektuose: energetikos, transporto, sienos kirtimo bei aplinkosaugos. Šiaurės dimensijos veiklų projektai padeda Lietuvai bendradarbiauti su Rusija, kurti bendrus projektus su šia šalimi (kaip kad Nidos iniciatyvos, Nida 2). Netgi savo paskutinėje spaudos konferencijoje 2008 m. Rusijos Prezidentas V. Putinas paminėjo Lietuvą kaip partnerę, sprendžiant Kaliningrado problemas (LRT „Panorama“, 2008 02 14). Lietuvos gauta / gaunama nauda iš dalyvavimo Šiaurės dimensijoje:

- *Narystė* Europos Sąjungoje ir NATO (jau pasiekti tikslai).
- *Saugumo* stiprinimas – padeda gerinti santykius su Rusija, spręsti Kaliningrado srities problemas.
- *Regioninis bendradarbiavimas* – prisijungdama prie ŠDI, Lietuva sparčiai mokėsi vykdyti regioninio bendradarbiavimo projektus (Miniotaitė, 2004) ir šiandieną ŠDI Lietuvai labai naudinga siekiant Šiaurės šalių paramos Rytų europiečiams ir bendradarbiavimo su šiomis šalimis. Dabartinis bendradarbiavimas su ŠDI padeda Lietuvai siekti vieno iš naujosios užsienio politikos (nuo 2004 m.) tikslų –

sujungti Šiaurę, Rytus ir Vakarus. Kitaip tariant, Lietuva siekia atlikti „regioninio jungtuko“ vaidmenį.

Vis tik, nepaisant Lietuvos aktyvaus dalyvavimo ŠDI veiklose, susijusiose su Kaliningrado sritimi, LR URM savo internetiniame puslapyje neišskiria Šiaurės dimensijos kaip tam tikros politikos ar tuo labiau skėtinės organizacijos, kurios veiklose dalyvauja ir Lietuva. Tai gali veikti ir ŠDI institucionalizavimo nebuvimas. Šiaurės dimensija savo tikslus įgyvendina per Baltijos jūros šalių tarybą, Šiaurės šalių tarybą, Arkties Tarybą, tačiau ji neturi atskiros, konkrečiai ŠDI įgyvendinimui sukurtos institucijos. Oficialiame diskurse Lietuva neskiria pernelyg daug dėmesio Šiaurės dimensijos iniciatyvai. Kita europiečių dimensija yra kur kas dažniau minima oficialiuose Lietuvos dokumentuose. Rytų dimensija tapo bene populiariausia užsienio politikos tema po 2004 m. pasiektos narystės Euro-Atlantinėse struktūrose. Ši tema taip pat aktuali strateginės partnerystės su Lenkija kontekste. Pasak N. Statkaus ir K. Paulausko (2006), strateginių partnerių užsienio politikos tikslai turi sutapti, tad natūralu, kad Lietuvos ir Lenkijos tikslai identiški. Pastarajai Rytų dimensijos įtvirtinimas yra vienas iš svarbiausių nacionalinių interesų. Tačiau Lietuvai dalyvauti Rytų dimensijoje taip pat yra naudinga. Šiaurės dimensija labiau siejama su jau pasiektais užsienio politikos tikslais, kai tuo tarpu Rytų dimensija yra naujosios Lietuvos užsienio politikos pagrindinis objektas. Galima argumentuoti Lietuvos potencialią naudą iš šios dimensijos plėtotės:

- *Identiteto kaita*: Lietuva siekia kurti europietiškos, vakarietiškos, centrinės valstybės, skleidžiančios europines vertybes, identitetą.
- *Regioninė lyderystė, įtaka Europos Sąjungoje*: Lietuva taps demokratizacijos Rytuose eksperte ir turės įtaką šiuo klausimu Europos Sąjungoje. Taip pat atliks regioninio lyderio / jungtuko vaidmenį vienijant Šiaurę, Rytus ir Vakarus.
- *Saugumo stiprinimas*: suartėjimas su strateginiais partneriais – lenkais, o kartu ir su amerikiečiais; pastarųjų nacionalinėje strategijoje Rytų Europa ir Pietų Kaukazas užima svarbią vietą (Baran, 2003); potencialiai galima energetinė nepriklausomybė, pastatant naują dujotiekį kartu su Rytų Europos šalimis.

Lyginant Lietuvos gaunamą naudą iš dalyvavimo abiejose dimensijose, atrodo, jog vienintelis egzistuojantis ryškus skirtumas – tai Lietuvos pasirinktas identiteto kūrimas. Lietuva, nusprendusi tapti aktyvi regioninė dalyvė bei norinti save regėti daugiau kaip Centrinės Europos valstybę, kur kas svarbesne laiko Rytų dimensiją, kurios dėka gali būti pasiektas šis tikslas. Remiantis

Lietuvos politikų (Valionis, Paulauskas, Adamkus, 2004) teiginiais, siekiama, jog Lietuva taptų tiltu, savotišku regioniniu centru. Rytų dimensija reikšminga tuo, jog sukuria nišą ar sąlygas šiam tikslui pasiekti. Lietuva, padėdama rytiniams ES kaimynams jų demokratizacijos procesuose, tampa reikšminga ES narė ir pastebima Rytų dimensijos įgyvendintoja. Lietuva tampa svarbia europinių vertybių skleidėja, o ne tik mažas Baltijos kraštas. Taigi, „ES naujųjų kaimynų politika suteikė Lietuvos užsienio politikai institucinius rėmus ir aktualino valstybės tarptautinio identiteto kūrimo problemą“ (Miniotaitė, 2006, p. 11). Kiti argumentai už Lietuvos dalyvavimą šiose dimensijose atrodo yra lygiaverčiai. Kita vertus, paradoksalu yra tai, kad Lietuva, siekdama suartėti su JAV ir taip padidinti savo saugumą, realiai gali sau pakenkti dėl Rytų dimensijos ir Rusijos nacionalinių interesų priešpriešos. Tuo tarpu, Šiaurės dimensija, orientuota į gerų santykių su Rusija plėtojimą, nes stiprina bendradarbiavimą, vysto bendrus regioninius projektus. Tačiau, nepaisant Lietuvos aktyvios veiklos, plėtojant demokratizaciją Rytų Europoje (pagalba Ukrainos krizės metu 2004, Gruzijos krizės metu 2007), atrodo, jog mūsų šalies santykiai su Rusija vis tiek yra ne ką blogesni negu Latvijos ir Estijos. Pastaroji ypač daug dėmesio skiria būtent Šiaurės dimensijos iniciatyvai.

Išvados

1. Saugumo politika – svarbi abiejų dimensijų sudedamoji dalis, tačiau netradicine prasme. Politiniuose debatuose, kuriuos vystė lenkų ir suomių aukščiausio lygio politikai, ir mokslininkų analizėse apie šias dimensijas išryškėjo postmodernistiniai jų politiniai bruožai. Šiaurės ir Rytų dimensijos tapo postmoderniosios politinės minties įgyvendinimo instrumentais.
2. Šiaurės dimensija kuria visus reikiamus mechanizmus ir įtraukia visus regioninius narius į bendradarbiavimo plėtrą ir dėl to ji formuoja regionalizmą Baltijos regione. Rytų dimensija kol kas dar nekuria regionalizmo Rytų Europoje, tačiau ji aktualizuoja ar netgi vysto regionalizaciją šiame regione. Akivaizdžiausią naują regioninę grupę sudaro Lenkija, Lietuva, Ukraina ir Gruzija, kurių tarptautinis bendradarbiavimas jau sukūrė institucionalizuotą procesą.
3. Europos Sąjungos galia dažnai tapatinama su Europos normatyvine galia, kurios pagrindiniais įgyvendinimo instrumentais ir gali būti Šiaurės ir Rytų dimensijos. Vis tik Europos Sąjungos sprendimuose šios dimensijos pirmiausia buvo vertinamos per šios organizacijos

tikslų ir naudos prizmę, dėl to Šiaurės dimensija, nors ir performuota, tapo ES politika, o Rytų dimensija – netapo. Pastarosios tikslai provokuoja pernelyg rimtą politinę kovą su Rusija dėl Rytų Europos, kurioje ES rimčiau dalyvauti kol kas atsisako.

4. Lietuvos prisijungimas prie abiejų dimensijų orientuotas į šalies nacionalinių tikslų siekį. Šiaurės dimensija labiau siejama su jau įgyvendintais tikslais – naryste ES ir NATO. Rytų dimensija yra pagrindinis Lietuvos naujosios užsienio politikos (nuo 2004 m.) objektas. Lyginant Lietuvos gaunamą naudą iš dalyvavimo abiejose dimensijose (saugumo didinimas, regioninis bendradarbiavimas, narystė ES, NATO), atrodo, kad vienintelis egzistuojantis ryškus skirtumas – tai Lietuvos pasirinktas identiteto kūrimas. Lietuva, nusprendusi tapti aktyvia regionine dalyve bei siejanti save su Centrinės valstybės tapatybe, kur kas didesnę reikšmę teikia Rytų dimensijai, dėl kurios ir gali būti pasiektas šis tikslas. Lietuva, padėdama rytiniams ES kaimynams jų demokratizacijos procesuose, tampa reikšminga ES narė ir pastebima Rytų dimensijos įgyvendintoja, tampa svarbia europinių vertybių skleidėja.

Literatūra

1. Adamkus V., 2004, Lithuania as a centre of regional cooperation. *LFPR* Nr. 1–2 (13–14). P. 17–21.
2. Arter D., 2000, Small state influence within the EU: the case of Finland's „Northern Dimension initiative“. *Journal of Common Market studies*. Vol. 38, Nr. 5. Oxford. Blackwell Publishers. P. 677–697.
3. Baran Z., 2003, South Caucasus: making the best use of external assistance for stability building and for cooperation with NATO. The Nixon Center. <<http://www.nixoncenter.org/publications/Baran%20Lithuania%20Speech.htm>>.
4. Browning C. S., Joenniemi P., 2003, The European Union's two dimensions: The Eastern and the Northern. *Security Dialogue*. Vol. 34. Nr. 4. December. SAGE publications. P. 463–478.
5. Browning C. S., 2001, The construction of Europe in the Northern dimension. Copenhagen peace research Institute. *COPRI Working papers* 39. Copenhagen.
6. Buzan B., 1997, *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas.
7. *European Neighborhood policy*, 2007, <http://ec.europa.eu/external_relations/enp/index_en.htm>.
8. Fawcett L., 2004, Exploring regional domains: a comparative history of regionalism. *International Affairs*. Nr. 80 (3). P. 429–446
9. Foreign Minister's Conference on the Northern dimension, Helsinki. Nr. 11–12. November 1999. *Conclusions of the Chair*. P. 5.
10. Jokubaitis A., 2002, Postmodernizmas ir politika. *Politologija*, Nr. 3 (27). P.1–15.
11. Kivikari U., 2002, The Northern dimension – one pillar of the bridge between Russia and the EU. *The European Commission. Russian Economic Trends*. Vol. 11. P. 26–30.
12. Kolosov, V., 2006, *Theoretical Limology: Postmodern analytical approaches*. Diogenes. Vol. 53. Nr. 2. Sage publications. London. P.11–22
13. Legucka A., 2007, Polish – Belarusian and Polish – Ukrainian relationship as part of new neighbourhood policy of European Union. Poland. EU member state and its exterior politics. Nr. 7. <http://www.uclm.es/lamusa/ver_articulo.asp?articulo=152&lengua=en>.
14. LR URM Strateginis veiklos planas 2007–2009 <www.urm.lt>.
15. LRT „Panorama“, 2008 02 14. <<http://www.lrt.lt/archyvas/>>.
16. Makarychev S. A., 2004, Europe's „dimensionalism“ and Poland's „marginality strategy“, Where the North meets the East. Cooperation and conflict. *Journal of the Nordic International studies association*. Vol. 39 (3), NISA, Sage publications. P. 299–315.
17. Miniutaitė G., 2004, Tapatybės paieškos šiandieninėje Lietuvos užsienio politikoje: tarp Šiaurės ir Rytų dimensijų. Generolo Žemaičio Lietuvos karo akademija. <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2005~ISSN_1648-8016.V_2004.PG_83-97/DS.002.0.01.ARTIC_83-98>.
18. Miniutaitė G., 2006, „Europos normatyvinė galia“ ir Lietuvos užsienio politika. *Politologija*. Nr. 3 (43). P. 3–18.
19. Ministry of foreign affairs of the Republic of Poland, 2003, Non- paper with Polish proposals concerning policy towards new Eastern neighbours after dual EU enlargement. 2007 04 18. <<http://www.mfa.gov.pl/Non-paper,with,Polish,proposals,concerning,policy,towards,the,new,Eastern,neighbours,after,EU,enlargement,2041.html>>.
20. Moisiu S., 2003, Back to Baltoscandia? European Union and geo-conceptual remaking of the European north. *Geopolitics*, Vol. 8, Issue 1. P. 72–100.
21. Ojanen H., Herolf G., Lindahl R., 2000, Non-alignment and European security policy. *Finnish Institute of International relations*. Kauhava.
22. Paulauskas K., 2005, The Baltic states: picking regions, shedding myths, decoding acronyms. *Lithuanian foreign policy review*. Nr. 1–2 (15–16). P. 51–65.
23. Paulauskas A., 2004, Lithuania's new foreign policy. *LFPR*. Nr. 1–2 (13–14). P. 8–16.
24. Presidency conclusions, Cologne European Council, 03–04 June 1999, *Cologne*. Document 150/99 (Presse 0).

25. Romsloe B., 2005, Finland and the case of a Northern dimension for the EU: inclusion by bargaining or arguing? Centre for European studies. *Working paper*. Nr. 31. Oslo.
26. Statkus N., Paulauskas K., 2006, Foreign policy of Lithuania: linking theory to practice. *Lithuanian foreign policy review*. Nr. 1(17). P.41–82.
27. The Northern dimension action plans (2000). <http://ec.europa.eu/external_relations/north_dim/n_dap/index.htm>.
28. Valionis A., Lithuania, a meeting place of Europe. *LFPR*. Nr. 1–2 (13–14). P.21–27.
29. Włodzimierz Cimoszewicz, Polish Minister of Foreign Affairs, at the conference ” The EU enlargement and Neighbourhood policy”, 2003-02-20 15:38, Warsaw, p. 2.
30. <<http://www.polishembassy.ca/files/The%20Eastern%20Dimension%20of%20the%20European%20Union.pdf>>.

NORTHERN AND EASTERN DIMENSIONS IN THE POLITICS OF THE EU AND LITHUANIA

Sima Rakutienė

Summary

The aim of this paper is to analyze the impact of the Northern and Eastern dimensions on the EU and Lithuanian political agendas. Analysis includes comparison of the dimensions and assessment of national and international policies related to implementation of these dimensions. The Northern and Eastern dimensions are significant because they are post-modern initiatives, and reflect the political tool of the XXI century and also have a distinctive impact on the composition of different regions.

Key words: European Neighborhood policy, The Northern dimension, The Eastern dimension, democratization, regionalism, post-modernism, Lithuanian foreign policy.

Įteikta 2008-03-05